

ŒEYHMUS DİKEN - NURCAN BAYSAL
Kürdistan'da Sivil Toplum

İletişim Yayınları 2155 • Bugünün Kitapları 183

ISBN-13: 978-975-05-1761-7

© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2015, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Recep Ersel Erge

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Sine Boran Art

UYGULAMA Hüsnu Abbas

DÜZELTİ Birhan Koçak

BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ŒEYHMUS DİKEN - NURCAN BAYSAL

Kürdistan'da Sivil Toplum

ŞEYHMUS DİKEN Diyarbakır Suriçi'nin Alipaşa Mahallesi'nde doğdu. Liseye kadar Diyarbakır'da okudu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset ve İdari Bilimler Bölümü'nü bitirdikten sonra üç yıl mülki idare amirliğinin ardından 12 Eylül askeri darbesi mağduru olarak memuriyet hayatı sona erdi. Türkiye Yazarlar Sendikası üyesi ve Uluslararası PEN Yazarlar Örgütü Türkiye Merkezi'nin Diyarbakır Temsilcisidir. *BirGün* gazetesi, Tigris Haber ve www.bianet.org sitesinde köşe yazıyor. Çok sayıda sivil toplum kuruluşunda yönetici, danışma kurulu üyesi, temsilci ve sivil toplum aktivisti, ayrıca Demokratik Toplum Kongresi-DTK delegesi ve Kültür Sanat Komisyonu üyesidir. 13 şiiri Udi Yervant tarafından bestelendi. "Diyarbakır Hikâyeleri" oyunu İmgesel Düşler Tiyatro Topluluğu tarafından oynatıldı. İletişim'den çıkan diğer kitapları: *Sırrını Surlarına Fısıldayan Şehir Diyarbakır* (2002), *Diyarbakır Diyarım Yitirmişem Yanarım* (2003), *İsyan Sürgünleri* (2005), *Amidalular - Sürgündeki Diyarbakırlılar* (2007), "Ula Fille Hoşgeldin" (2012). Diğer kitapları: *Kürdilihicazkâr Metinler* (Doruk, 1997), *Güneydoğu'da Sivil Hayat* (Metis, 2001), *Tango ve Diyarbakır* (Lis, 2004), *Taşlar Şahit* (Lis, 2008), *Zevalsiz Ömrün Sürgünü Mehmed Uzun* (Lis, 2009), *Diyarbakır El Sallıyor* (Diyarbakır Tabip Odası, 2009), *Bir Kürdün AKP Okumaları* (Evensel, 2009), *Gittiler İşte* (Aras, 2011), *Bir İnsan Hakları Delisi Rıdvan Kızgın* (Dipnot, 2012), *ŞehrAmed* (Heyamola, 2014) ve *Amida Ana* (Can, 2014). Kitapları Fransızca, İngilizce, Almanca, Bulgarca ile Kürtçenin Kurmancî ve Sorani lehçelerine çevrilip basıldı. Twitter: @SeyhmusDiken / Facebook: Şeyhmus Diken

NURCAN BAYSAL 1975 Diyarbakır doğumlu. Diyarbakır Anadolu Lisesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. Bilkent Üniversitesi'nde yüksek lisansını tamamladı. 1997-2007 yılları arasında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'na bağlı olarak Diyarbakır ve çevresinde kalkınma ve yoksulluk konularında projeler yürüttü. 2008-2013 yılları arasında Hüsnü Özyeğin Vakfı'nda kırsal kalkınma program direktörü olarak çalıştı. Diyarbakır'da zorunlu göç, yoksulluk, kalkınma, kadınlar ve Kürt sorunu konusunda çalışan çeşitli sivil toplum kuruluşlarının kuruluşunda ve çalışmalarında yer aldı. Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün (DİSA) kurucularından biridir. Kadın İçin Küresel Fon, Acil Destek Fonu gibi çeşitli uluslararası fon kuruluşları ve vakıfların Ortadoğu danışmanlığını yapmaktadır. Farklı dergi ve gazetelerde Kürt sorunu, kalkınma ve yoksulluk konularında yazmaktadır. *O Gün* adlı kitabı 2014'te İletişim'den çıktı.

Kürdistan'da sivil toplumun gelişimine emek verenlere...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ YERİNE.....	13
-------------------	----

DİYARBAKIR

• <i>“Neye ağlayıp neye yanacaksın ki?”</i> SURP GİRAGOS ERMENİ KİLİSESİ VAKFI.....	22
• <i>İstanbul’da yaşasaydık böceklerden, kelebeklerden söz edecektik</i> DİYARBAKIR ENGELLİLER MECLİSİ.....	38
• <i>Çokrenklilik, çoksesselilik meşruiyet zeminimizi artırdı</i> SARMAŞIK YOKSULLUKLA MÜCADELE VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA DERNEĞİ.....	50
• <i>Sivil toplumculuk CV’lik bir durum olamaz!</i> DİCLE TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ DERNEĞİ (DİTAM).....	62
• <i>Cinsiyetçi değiliz...</i> DOĞU VE GÜNEYDOĞU İŞ KADINLARI DERNEĞİ (DOĞÜNKAD).....	74
• <i>Ölümün, işkencenin olağan olduğu yerde</i> <i>Kürt çocuklarından demokratik refleks beklemek</i> ÇOCUKLAR İÇİN AYNI ÇATI ALTINDA DERNEĞİ (ÇAÇA).....	86
• <i>En büyük sorunumuz göç</i> BÜYÜKKADI VE ŞARABİ KÖYLÜLERİ KÜLTÜR VE YARDIMLAŞMA DERNEĞİ (BÜŞAKDER).....	98
• <i>Mamoste elimizi nasıl kaldıralım? Rabia gibi mi, sağ işaret parmağımız havada mı kaldıralım?</i> UMUT İŞİĞİ KADIN KOOPERATİFİ.....	110
• <i>Sivil toplum bölgesinde çok “diplomat” yetiştirdi</i> DİYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ DERNEĞİ (DİSA).....	122

• Kürtçe'nin pazar dili olması gerek! KÜRT YAZARLAR DERNEĞİ	136
• Sorun çözülmediği sürece trajedi devam edecek GÖÇ VE İNSANİ YARDIM VAKFI	146
• Doğayı bir bütün olarak yaşayanlar gün gelir bu kent in de hakkından gelir DİYARBAKIR EKOLOJİ DERNEĞİ	164
• Kürdistan'da hiçbir zaman rahat çalışma ortamı bulamadık! DİCLE FIRAT KÜLTÜR SANAT DERNEĞİ	180
• Yaşadığımız şiddetin sonuçlarıyla yüzleşince örgütlenme ihtiyaç oldu TOPLUMSAL DUYARLILIK VE ŞİDDET KARŞITLARI DERNEĞİ (DUY-DER)	192
• Bu hareket kimseye taht ve baht vaat etmiyor TUTUKLU VE HÜKÜMLÜ AİLELERİ DERNEKLERİ FEDERASYONU (TUHAD-FED)	204
• Bize moral veren, halkımızın bugünkü mücadelesi ve dayanışmamızdır DİYARBAKIR 78'LİLER DAYANIŞMA VE ARAŞTIRMA DERNEĞİ	214
• LBGT'nin yanında bir de politik kimliğimiz var KESKESOR DİYARBAKIR LGBTİ OLUŞUMU	228
• Kürt ve Kürdistan meselesine siyasal çözüm arayan bir hareket KÜRDİSTAN AZADİ İNİSİYATİFİ (HAK ADALET VE HÜRRİYET İÇİN KÜRDİSTAN İSLÂMİ İNİSİYATİFİ)	244
• İslâm ile Kürtlüğün birbirini desteklediğini anlatmak ÖZE DÖNÜŞ PLATFORMU	254
• Kürt dili ancak gençlik ve kadınla kurtulur KÜRT DİLİ ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME DERNEĞİ (KÜRDİ-DER)	260
• Adalet dediğiniz, insanların aydınlanması, vicdanların rahatlamasıdır DEMOKRATİK TOPLUM KONGRESİ (DTK)	278
• Ya bir gün çıkıp gelirse! MEZOPOTAMYA YAKINLARINI KAYBEDEN AİLELER İLE YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA DERNEĞİ (MEYADER)	288
• Evet, militanım, ama gazeteciliğin militanı ÖZGÜR GAZETECİLER CEMİYETİ	298
• Otuz yıldır Kürdistan'da yürütülen kirlili savaşın kayıpları izinde DİYARBAKIR İNSAN HAKLARI DERNEĞİ	310
• Çocuğum artık okula "Ne mutlu Türküm Diyene!" ile başlamayacak MAZLUMDER DİYARBAKIR ŞUBESİ	318
• Bölgede siyasi aktörün güçlü olması bizim için şans BAĞLAR KADIN KOOPERATİFİ	324
• Bu ülke yeteri kadar savaştı, bizler olmasak barış havada kalır AMED DERNEKLER PLATFORMU	334
• Jfyan u Azadî, yaşayışla birlikte özgürlük zorunludur DİYARBAKIR DİN ÂLİMLERİ DERNEĞİ (DİAYDER)	344
• Devlet zannetmesin ki Kürt gençliği bitmiştir DİCLE ÜNİVERSİTESİ ÖZGÜR ÖĞRENCİ DERNEĞİ (DÜO-DER)	356

MARDİN-MİDYAT-NUSAYBİN

- **Kürtçe, bizim için sanatta prensip meselesidir**
MEZOPOTAMYA SANAT DERNEĞİ - NUSAYBİN..... 370
- **Daha çok sanat özelinde çalışan bir dernek**
MARDİN GENÇLİK DERNEĞİ..... 380
- **Dört bin yıllık kayıp dil ve kültürün izinde Mihellemiler**
SAMİ MIHALLEMİ DİNLER DİLLER VE MEDENİYETLER ARASI
DİYALOG DERNEĞİ VE ANADOLU ARAP DERNEĞİ - MERKEZ MİDYAT..... 390
- **Nûbihar Kürdistan'ı merkez, Kürt halkını değer kabul eder**
NÛBİHAR DERNEĞİ..... 402
- **Aslında onlar da vardılar...**
BETHNAHRİN ASURÎ, KELDANİ, SÛRYANİ,
ARAMİ BİRLİĞİ DERNEĞİ - MİDYAT..... 410

SİİRT

- **Sivil toplum kuruluşları eskiden korkanlara cesaret veren kurumlardı**
SİİRT GAZETECİLER CEMİYETİ..... 422
- **Kürtçe konuştuğumda karşı taraf kendini bana yakın hissediyor**
SİİRT BERFİN KADIN DANIŞMA MERKEZİ..... 432
- **Cenaze yerdeyse önce insan hakkı**
SİİRT İNSAN HAKLARI DERNEĞİ..... 438
- **Umut olmazsa ayakta duramayız**
SİİRT KAMER VAKFI..... 448

ELAZIĞ

- **Bizi bu işe iten sebep Allah rızasıdır**
ELAZIĞ MAMURET-ÜL AZİZ VAKFI..... 458
- **Halen kimlik sorunumuz ön planda**
ELAZIĞ CEM KÜLTÜR MERKEZİ DERNEĞİ..... 468
- **İnsanların ruhuna hitap ediyoruz**
ELAZIĞ MUSİKİ KONSERVATUARI DERNEĞİ..... 478

VAN

- **VAKAD'ın durduğu yeri anlayan çok az insan var**
VAN KADIN DERNEĞİ (VAKAD)..... 488
- **Şarkıyı birlikte söylüyorsak birlikte de yaşayabiliriz**
ANKA KÜLTÜR DERNEĞİ..... 500
- **Kutsal topraklara dönüş**
VAN GÖÇ-DER..... 506

- **Amaç Kürtçeyi devletten talep etmeden resmi dil yapmak!**
İNSAN HAKLARI, EĞİTİM, KÜLTÜR, SOSYAL YARDIMLAŞMA
VE DAYANIŞMA DERNEĞİ (İNSAN-DER) 516
- **Bu bir barınma hakkı mücadelesidir**
VAN DEPREMZEDELERLE DAYANIŞMA DERNEĞİ (DEP-DER) 526
- **Ya savaş yanlısı ya da savaş karşıtı olacaksınız**
VAN ÇEVRE VE TARİHİ ESERLERİ KORUMA DERNEĞİ (ÇEV-DER) 536
- **Toplum dengbêjlikten vazgeçmiş sanki!**
KADIN DENGEBÊJLER (Komela Jinên Dengbêj) 544
- **1994'te bir anda "kaybedilmemiş" mümkündür!**
VAN GENÇ İŞ ADAMLARI DERNEĞİ 552

URFA

- **Urfalı biraz rahatına düşkün!**
GAP EKOLOJİK TARIMSAL KALKINMA VE SOSYAL DAYANIŞMA DERNEĞİ 562
- **Eskiden bana derlerdi ki "Arap haindir"**
ORTADOĞU ARAPLARI YARDIMLAŞMA VE KÜLTÜR DERNEĞİ 572
- **Urfa, Urfa olarak kalsın, yeni bir İstanbul'a ihtiyaç yok!**
URFA SIRA GECELERİ ARAŞTIRMA DERNEĞİ 584
- **Bir tarafın arka bahçesi olmayan bir örgüt yaratmak**
URFA FİKİR MASASI PLATFORMU 592
- **İlk başta diyoruz ki "kadın ve kimlik"**
YAŞAM EVİ KADIN DAYANIŞMA DERNEĞİ 600

ADIYAMAN-KÂHTA

- **Devlet toprağımızı elimizden aldı, yoksullaştık!**
ADIYAMAN KÂHTA SAMYELİ HALK OYUNLARI EĞİTİM,
KÜLTÜR VE GENÇLİK DERNEĞİ 608
- **Altmış İhtilali'ni yaşadım, köylerin adını değiştirdiler**
ADIYAMAN SANAYİCİ VE İŞ ADAMLARI DERNEĞİ (ADSIAD) 614
- **Gelin, tarım işçisini benden isteyin!**
ADIYAMAN MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİ DERNEĞİ (AMİD-DER) 624

KARS

- **Biz size emek verdik, siz bize ne yaptınız?**
KARS BOĞATEPE ÇEVRE VE YAŞAM DERNEĞİ 632
- **Diktiğiniz ağaca ne olduğunu sordunuz mu hiç?**
KUZEYDOĞA DERNEĞİ 644

BATMAN

- **Eksenimiz sanata odaklı bir dil**
BATMAN KÜLTÜR SANAT DERNEĞİ (BART).....656
- **Koçerlerin çilekeş zozan sevdası**
BATMAN KOÇERLER DAYANIŞMA DERNEĞİ.....664
- **MAZLUMDER biraz daha dini hassasiyetleri olan bir örgüt**
BATMAN MAZLUMDER.....672
- **Hüseyin Velioğlu ile Abdullah Öcalan Ankara’da birlikte okumuşlar**
BATMAN PEYGAMBER SEVDALILARI PLATFORMU
VE MUSTAZAFLAR CEMİYETİ.....680

Muş

- **Bize verileni istemedik, reddettik!**
MUŞ KADIN DERNEĞİ (MUKADDER).....696
- **AB projeleriyle ayakta durmaya çalışıyoruz!**
MUŞ GENÇ AKTİVİSTLER DERNEĞİ.....712

BİNGÖL

- **Devlet Zazalara iyi çocuk muamelesi yapıyor, Kurmançları terörize ediyor**
BİNGÖL DERNEĞİ (BİNDER).....722

MALATYA

- **Erdemliler ittifakı**
MALATYA BİLGİ YOLU EĞİTİM KÜLTÜR VE
SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ DERNEĞİ (BİLSAM).....738
- **Allah diyor ki “Sizi Kürt, Türk gibi kavimler olarak yarattım.
Kavminizi tanıyın! Kavminizi koruyun!”**
RİŞVANLILAR DERNEĞİ.....752
- **Bizler Malatya için bereket olmak istiyoruz**
MALATYA PROTESTAN KİLİSESİ TEMSİLCİLİĞİ.....762

ŞIRNAK-CİZRE-ROBOSKİ

- **Bayramlarda misafirlerimizi artık mezarlıkta ağırılıyorz**
- **Başbakan Roboski için neden talimat vermiyor?**
ROBOSKİ DERNEĞİ.....772
- **Bütün santraller gerillanın geçişine engel olmak için!**
ŞIRNAK ÇEVRE PLATFORMU.....788
- **Kültür ve sanatımızı özgürce yapmak istediğimizden baskı görüyoruz**
MEM Ü ZİN KÜLTÜR SANAT MERKEZİ.....794

BITLİS-TATVAN

- **Bizim öncelikli olarak referansımız Kur'an'dır**
ÖZGÜR-DER..... 802
- **Eflatun'un okulundan esinlendik**
HÜR AKADEMİYA DERNEĞİ..... 812
- **Daha mutlu bir Bitlis hayali!**
BITLİS BEŞ MİNARE DÜŞÜNCE AKADEMİSİ DERNEĞİ..... 818

HAKKÂRİ-YÜKSEKOVA

- **Öğrenciyi eleştirel düşünce tarzında bilinçlendirmek**
CÖLEMERİK ÖĞRENCİ DERNEĞİ (CÖDER)..... 828
- **Siyaset üretemeyenler yaşama şansı bulamaz**
ATİ GENÇLİK DERNEĞİ..... 838
- **Hele bir Türkçeye çevir, herkes anlasın!**
NAVENDA ÇANDA GEVERÊ (GEVER KÜLTÜR SANAT MERKEZİ)
VE YÜKSEKOVA HABER MERKEZİ..... 848

DERSİM

- **Dersim celladını tanıyor**
DERSİM DOĞA GÖNÜLLÜLERİ DENEĞİ / MUNZUR DOĞA AKTİVİSTLERİ..... 864
- **Savaşın olduğu yerde engellilik de olur**
BEDENSEL ENGELLİLER DERNEĞİ TUNCELİ ŞUBESİ..... 876
- **Kürt kadınının özgürlük mücadelesi kadın hareketine misyon biçti**
DERSİM YENİGÜN KADIN DERNEĞİ..... 884
- **Abi Erzurum'la PKK'nın maçı var**
DERSİMSPOR TARAFTAR DERNEĞİ - KIZIL ŞAHİNLER..... 892

AĞRI

- **Kürtlerin Homeros'u Evdalê Zeynikê ve Ehmedê Xanî**
AĞRI KÜLTÜR YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA DERNEĞİ (AKYAD)..... 904

SONSÖZ • OSMAN KAVALA..... 911

ÖNSÖZ YERİNE

Güneydoğu'da Sivil Hayat kitabının yayımlanmasından beri tam on dört yıl geçmiş. Öncesindeki bir yıllık hazırlık süreci de dikkate alınırsa on beş yıl geride bırakmışız. Meğerse ne çok şey değişmiş bu süre zarfında! Devletle arasına mesafe koyan, koymaya çalışan sivil toplum! Veya devletten himmet bekleyen, müdahale bekleyen bir başka sivil toplum! Veya aman devlet bize karışmasın, her işimize burnunu sokmasın, her çalışmamızda “yasadışı-lık” aramasın, başka bir şey istemiyoruz, diyen sivil toplum! Sorulan sorulara çoğu kez soru(n)ların kenarından köşesinden dolanarak, amiyane tabiriyle “yuvarlayarak” yanıt vermekle yetinen sivil toplum!

Ve her şeyden ötesi yazarının, yayın koordinatörünün ve yayıncısının ve hatta röportaj verenlerin dahi bilinçaltına yansıyan korkunun, tedirginliğin, kitabın diline, hatta yer yer ruhuna yansıdığı bir sivil toplumun kitabı: “Güneydoğu'da Sivil Hayat”.

Oysa bütün yakın uzak tarihin, coğrafya bilgilerinin dillendirdiği gibi 12 Eylül 1980 askerî darbesi sonrası kara mizah yazarlarının yakıştırmasıyla “Orası”...

Aslında Ortadoğu'nun hayli uzun zamandır kanayan yarasıdır bölünmüş, parçalanmış Kürdistan coğrafyası. Ortadoğu'daki dört ülkenin, Türkiye, Suriye, İran ve Irak'ın birbirine komşu olduğu, parçalayarak kendi topraklarına kattıkları ve hepsinin bir bölgesinde birer Kürdistan'ının olduğu bir coğrafya! Ama coğrafyanın asli ve kadim sahiplerinin kendilerine ait olmayan/olamayan Kürdistan'ları!

Irak için Kuzey, Suriye için Kuzeybatı, İran için Kuzeydoğu ve Türkiye için Güneydoğu ve Doğu; Kürtçeleriyle Başur, Rojava, Rojhelat ve Bakur...

Egemenler, muktedirler, sömürgeciler için coğrafi tanımlama ile yetinme psikolojisi. Yok sayıcılığın insanın ruh haline ve diline yansıyan garip tezahürü...

Bugünkü bakış açısıyla bütün eksikliği ve yetersizliğine rağmen “Güneydoğu’da Sivil Hayat” kitabı 2000’de yayımlanmasının ardından bölge için âdeta bir sivil toplum rehberi olmuştu. Konusunda ve döneminde yapılmış tek alan çalışması olması sayesinde hayli ilgi görmüştü. İki yıl içinde baskısı tükenmiş ve bir daha da yeni basımı yapılmamıştı.

Kitapta röportaj yapılan kırk sivil toplum örgütünden birçoğu bugün artık kapanmış olup bölgedeki sivil hayatın içinde yer almasa da dönemin sivil toplum yapısını ve sivil hayat ruhunu yansıtmaya açısından hâlâ önemli bir kitap. “Acaba sivil hayat, sivil toplum çalışması Barış ve Çözüm Süreci dediğimiz yeni dönemde bir daha ele alınabilir mi, yeniden masaya yatırılabilir mi?” sorusunu defalarca yazarının gündemine taşıması da bu yüzden.

Ama yük ağırdı. 2000’li yıllarda en politik kesimlerin bile “bölge” ya da yargılanmayı göze alarak “Kürt coğrafyası” diyebildiği topraklar için bugün artık sahici adıyla “Kuzey Kürdistan” ya da “Türkiye Kürdistanı” ifadeleri kullanılabiliyordu. Hatta ülkenin Başbakanı (şimdiki Cumhurbaşkanı) bir Diyarbakır programında Kürdistan sözcüğünü kullanmıştı. Ankara’ya döndükten sonra da kullandığı sözcüğün arkasında durmuştu. Bu da tabii devletin ağızına bakan kimilerinin hafızasını tazelemeyi ve “gönülsüz” de olsalar geçmişte yargılanmayı ve mahkûm olmayı gerektiren bir ifadeyle buluşmalarını ve bu ifadeyi dağarcığına katmayı beraberinde getiriyordu.

Ezcümle artık “Kuzey”de sivil toplum, sivil hayat yeniden dile gelebilirdi. Hayat zaten bütün örgütlülüğü ile “Ben buradayım” diyor ve yazılmayı, dillendirilmeyi bekliyordu. Hepsini bu kadardı...

Bir gün “Güneydoğu’da Sivil Hayat” kitabının yazarı Şeyhmus Diken’in kapısı uzun yıllardır tanıştığı ve epeyce ortak işler yaptığı Nurcan Baysal tarafından çalındı. 2013 sonbaharıydı. “Güneydoğu’da Sivil Hayat kitabı artık güncellenmeli, ne dersin?” diye sordu Nurcan Baysal. “Bu on beş yıllık zaman dilimi içinde düşünmedim değil!” diye yanıtladı Şeyhmus Diken, “Ama kolay bir iş de değil! Beraber yapacaksak, neden olmasın?” Bir söz üzerine mutabık kalınan iş 2014 yılbaşısının hemen ertesi günü başladı.

Önce “Güneydoğu’da Sivil Hayat” kitabı masaya yatırıldı. Kim ne demiş, neler söylemiş? Tabii on beş yıl sonrasının siyasal, toplumsal, kültürel ve entelektüel algısıyla bir okuma yapıldığında kitabı değerlendiren birçok insanın hatta yazarının bile ürktüğü bir tablo çıkmıştı ortaya.

Aman Tanrım! Ne büyük bir korku imparatorluğu kurmuşlardı Cumhuriyet’in kendinden menkul, mağrur muktedirleri! Yarattıkları “Korku Cum-

huriyeti” ile ne denli övünseler azdı. Entelektüellerin çözüm amacıyla risk alarak kurmaya yeltendikleri sivil kuruluşların diline, duruşuna bile yansıyan tedirgin, ürkek korku cumhuriyetinin zulmü kim bilmez ki vatandaşa neler neler yapmış, yaptırmış, dedirtmişti!

Koca kitapta Kürdistan şöyle dursun, Kürt kelimesi bile geçmiyordu neredeyse. Adı olmayan bir “bölge” lafı geçiyordu sürekli. Muğlak, sadece düşüncede ya da hayallerde var olan ve sanki “zahiri” bir bölge! Ya da hani “içinden oku” hatta “dudağın kıpırdamasın” derler ya! Aynen öyle. “İçinden Kürdistan...”

Kürtçe müzik yerine “otantik müzik”! Kürt sorunu yerine “yaşanan talih-sizlik, bölgenin özel durumu, kimlikten kaynaklanan sorun”! Kürt-Kürdistan diyememenin dile yansıyan haleti ruhiyesi...

Sivil toplumun “yasadışı” bir örgütlenme alanı olmadığına devlete, bürokrasiye anlatılmaya çalışıldığı bir dönemin dili. Bütün bir bölge coğrafyasını âdeta tarumar eden, üç bin köyü boşalttırıp dört milyon insanı yer değiştirmeye mahkûm eden “zorunlu göç”ün nasıl ve neden olduğu sorusuna göç alanında örgütlenen yapının yanıtı olarak “Nasıl olduğuna girmeyelim, herkesçe malum!” demeye zorlayan dil...

Sivil toplum - siyaset ilişkisinde siyaset yapmanın hayli daraltıldığı hatta neredeyse imkânsızlaştırıldığı bir dönemde (2000'lere kadar) sivil toplum örgütlerinin “siyaset yapma”ya yeltenmelerinin yarattığı sıkıntılar...

Avrupa Birliği fon kaynakları ve projeleri nedeniyle İstanbul eksenli sivil toplum kuruluşlarının bölgede sıkça yaptıkları programlarda projeciliğin “özendirilmesi”nin sivil toplum örgütlerine değen yüzü...

Sivil toplum örgütlerinin kültürel miras değerindeki “taş”ın ya da “ağaç”ın izini de sürebilmek yerine salt, “can derdi”ne düşmesinin olağan kabul edildiği “o yıllar”...

Açlık ve yoksulluğun dillendirilmediği, açlığın etnik ve sınıfsal kimliğinin adının dahi telaffuz edilmediği, “can derdi”nin öne çıktığı “o yıllar”...

Ve “Bu yıllar”... Yani 2014 ve sonrası...

2014'ün sivil toplum profili on beş yıl öncesinden oldukça farklı ve çeşitli. Bu çeşitliliğin içinde kadın, çevre, ekoloji derneklerinin yanı sıra cemaat derneklerinin, İslâmî derneklerin de boy verdiğini görmek mümkün. İslâmî kimliğin ön plana çıktığı sivil toplum örgütleri son on beş yılda epeyce yaygınlaştılar Kürdistan'da. Buna paralel LGBTİ dernekleri, etnik dernekler ve dinî azınlık dernekleri de bu çeşitliliğin içinde hızla çoğalmış durumda.

Ve işin belki de “hoş” tarafı, neredeyse Kürdistan'daki tüm STK'ların Kürdistanî bir bakış açısından yana olduklarını ve Kürtlerin hak mücadelesinin yanında olduklarını yüksek sesle korkusuzca dillendirmeleri. Görüşülen birçok İslâmî derneğin temsilcilerinin inanç vurgusundan daha çok Kürdi tara-

fa vurgu yapmaları dikkat çekici. Bir İslâmî derneğin yöneticisinin dediği gibi: “İnsan ağrıyan yönüyle öne çıkar. Müslümanlık inkâr edilmiyor, Kürtlüğümüz inkâr ediliyor, o nedenle Kürtlüğümüz öne çıkıyor.”

Bu yıllar, Kürt siyasal hareketinin kadın ve ekoloji söyleminin sivil toplum üzerindeki ciddi etkisinin öne çıktığı yıllar. Kadın ve ekoloji söyleminin halkın ve sivil toplumun üzerindeki etkisi o kadar güçlü ki birçok sivil toplum örgütü eşbaşkanlığa geçmiş durumda. Kürdistan’ın talan edilen coğrafyası ve ekolojisinin hakları sık sık dile getirilmekte. Ekoloji ve çevre dernekleri ya bağımsız örgütlenmesini gerçekleştirmiş ya da STK’ların ilgi alanları içine dâhil edilmiş. Bu söylem sadece Kürt sivil toplum örgütlerini değil, Kürdistan’da yaşayan diğer halkları da etkisi altına almış durumda.

Bugün, halkların kardeşliğinin söylemden çıkararak realiteye dönüşmesini Kürdistan’daki sivil toplum örgütlerinde gözlemlemek mümkün. Görüşülen Süryani, Ermeni, Alevi, Arap, Arami vb. farklı din ve kültüre sahip azınlıkları temsil eden derneklerin hemen hepsi Kürt siyasal hareketinin söylemlerinin topluma yansımaları sonucu, bugün Kürdistan’da çok rahat bir şekilde kendilerini ifade edebildiklerini ve ötekileştirilmediklerini belirttiler. Yine birçok azınlık derneği Kürt siyasal hareketinin içerisinde temsilcileriyle yer aldıklarını ve bu hareketin tarafı olduklarını dile getirerek çalışmalarında Kürt siyasal mücadelesinden destek aldıklarını belirttiler. Nitekim bölgedeki çokkültürlülüğü yansıtan birçok dernek de kurulmuş durumda. Bunların bir kısmı bu çalışmada yer buldu. Öte yandan mevcut Kürt derneklerinin de azınlık dernekleriyle bölgede buluştuğunu ve ortaklaşa çalışmalar yaptığını söyleyebiliriz. Örneğin bir yandan KÜRDİ-DER’de Ermenice kursu açılırken öte yandan Arami, Süryani, Mıhallemi Dernekleri faili meçhullerle ilgili çalışmalara destek verebilmekte.

Bölgedeki din âlimlerinin, derneklerinde İslâmî bayramların yanı sıra Hıristiyanların Paskalya, Ezidilerin Çarşema Sor ve Alevilerin Cemlerinin de kutlandığını ve dernek olarak bu dinî grupların yanlarında olduklarını belirtmeleri kayda değer. Buna göre, “halkların kardeşliği” söyleminin Türkiye genelinde çok marjinal kalırken Kürdistan’da hayli güçlü bir algıya dönüştüğünü söylemek mümkün.

Belki teknik bir ayrıntı ama önemli: Kürdistan’daki STK’ların çoğunluğu kendi kaynakları ve yerel olanakları ile varlıklarını sürdürmeye çalışıyor. Dış kaynaklardan ve AB fonlarından yararlanan sivil toplum sayısı bir elin parmağını geçmiyor. Özellikle Kürt dili, kültürü ya da Kürt sorununun çeşitli boyutlarıyla ilgilenen sivil toplum örgütlerinin herhangi bir destek alması 2014’te dahi oldukça istisnai. Farklı fonlardan kaynak alan sivil toplum örgütlerinin çoğunun bu fonları Kürdistan’da ilkelerinden ödün vermeden, “projecilik” yanlılığına düşmeden yönettiklerini görüyoruz. Sivil toplumda

oldukça eleştirilen “projecilik” veya “proje kirliliği” fenomeni pratikte henüz Fırat’ın doğu yakasına fazla değmemiş sanki!

Görüşülen birçok STK önümüzdeki yıllarda kırsal alanlarda çalışmalar yapacaklarını dile getiriyorlar. Kürdistan kırsalının sivil toplum açısından hareketleneceğini şimdiden söylemek mümkün.

Bu çalışma Türkiye’nin barış sürecine girdiği bir tarihî kavşakta yapıldı, sivil toplum dünyasının “barışa” ve “sürece” nasıl baktığını çalışma boyunca anlamaya çalıştık. Genel olarak görüşme yaptığımız herkes sürecin devamından yana olmakla birlikte sürecin iyi yönetilemediğinden şikâyetçi. Ancak özellikle 90’ların çocuklarından “Kalbim asla barışmaz” sözlerini sık duyduk. Barış süreciyle ilgili önemli bir nokta, hakikat, adalet, yüzleşme olmadan, gerçekleşecek barışın asla kabul edilmeyeceğinin hemen herkes tarafından vurgulanmış olmasıydı. Öte yandan yine 90’ların çocukları dediğimiz daha genç nesil Kürtler “savaşa da barışa da hazır” olduklarını dile getirdiler.

Sivil toplum açısından bugünkü ortamın 90’larla ve 2000’li yılların başıyla kıyaslanamayacak kadar rahat olduğu söylenebilir. Ancak halen çeşitli şekillerde baskıların sürmekte olduğu da dillendirildi. Mesela yeni ceza yasasına göre şartlı salıverilme ekseninde beş yıl ceza erteleme birçok sivil toplumunun gündelik çalışmasında ağır bir Demokles kılıcı gibi tepelerinde sallanmakta. Basit bir toplumsal olay ya da basın açıklamasında ikinci kez yargılanmak üzere gözaltı bir önceki cezanın da eklenmesi tehlikesini taşıyor. Ve sivil toplumdunun hareket kabiliyetini sınırlıyor. Sivil toplumdculuk açısından ciddi bir tehdit.

Bazen tedirginliklerini sözler ve bakışlardan çıkardık. Bazen anlatılanların anlatılamayanların ufak bir parçası olduğunu hissettik. Bu hissiyat Kürdistan’ın doğusuna doğru seyahat ettikçe arttı. Şırnak, Cizre, Roboski, Hakkâri, Yüksekova görüşmeleri bu hissiyatı yoğun olarak yaşadığımız yerlerdi. Belki de bunun sebebi bir zamanlar kimilerince “muhayyel Kürdistan” olarak telakki edilen “oralarm” artık fiilî Kürdistan’a dönüşmesiydi. Bunun hayata yansıyan tarafını görmek için 2014’te Devlet-STK ilişkileri nasıl diye bakıldığında Hakkâri, Yüksekova, Şırnak gibi Kürdistan’ın kimi yerlerinde böyle bir ilişkinin neredeyse hiç olmadığını söylemek mümkün. Nitekim Yüksekova’da görüştüğümüz bir dernek bunu şöyle dile getirmişti: “Devlet burada hiçbir zaman sivil toplumu esas almaz.”

Bölgedeki sivil toplum örgütlerinin Kürt siyasal hareketinin kazanılmış yerel iktidarlarıyla ilişkilerinde daha çok ortaklaşmadan söz edilebilir. Bazı alanlarda ortaklaşmanın daha ötesine gidilerek sivil toplumun kentin yönetiminde söz hakkı aldığı, sorumluluk aldığı çalışmalar da yapılıyor. Örneğin Diyarbakır Engelliler Meclisi, Büyükşehir Belediyesi’yle yaptığı protokole göre, kent tasarımı ile ilgili projelere müdahildir.

Bağımlılık-bağımsızlık, tarafgirlik-tarafsızlık, politik-apolitik gibi kavramlar söyleşiler boyunca sık sık tartışılan kavramlar oldu. Birçok sivil toplum örgütü kamu kurumlarından ve belediyelerden bağımsız çalıştıklarını, ancak Kürdistan coğrafyasında “taraf” olduklarını, Kürt halkının haklarından, mücadelesinden, acısından, sevincinden yana taraf olduklarını açıkça söyleyip savundular. Van’da görüştüğümüz bir Kürt kadın bunu şöyle dile getiriyordu: “Tabii ki politigiz, sivil toplum olarak politigiz, duruşumuz var bu hayatta, hayallerimiz var.”

Kürdistan’da bugünkü örgütlerin çoğu daha genç bir nesil tarafından, 90’ların çocukları tarafından yönetiliyor. Ayrıca bu örgütlerin çoğunluğu Türkiye’nin batısından ve yine geçmişten farklı olarak hiyerarşinin olmadığı, örgüt içi demokrasinin daha iyi işletildiği yapılar. Kadınların eşitliğinden yana, farklı kültür, inanç ve cinsel eğilimlere saygılı yeni bir sivil toplum anlayışının Kürdistan’da filizlendiği söylenebilir. Görüşme yaptığımız İslâmî derneklerin bir kısmı “farklı cinsel yönelimlere saygı duyduklarını” belirttiler.

Girizgâhta çok söz etmek elbette mümkün. Ama devletin SODES’leri aracılığıyla birçoğu âdeta tabela örgütlenmeleri olan ve devletin sırf kaynak transfer etmek amacıyla kurdurduğu her halinden anlaşılabilir kaymakamlı, daire müdürlü, bürokratlı ve “sivil” yandaşlı devletin sadece adı “sivil” olan örgütleri bir yanda... Artık üzerindeki bütün korkuyu silkip atmış, yüksek sesle adını koyarak “taraf” olduklarını dillendiren sivil toplum örgütleri diğer yanda... Coğrafyada adını varlık kavgası üzerinden dünyaya anlatan, hatıta paydaşlarını haklılık zemini üzerinden hayli çoğaltarak anlatan, siyasi ve Kürdi mücadelenin taraftarı olan sivil toplum örgütleri...

Devletin sadece para aktarmak üzerinden şekillendirdiği ve toplum içinde hiçbir okuması olmayan, geleceği de olmayan, projesi ve fon kaynağı bittikten sonra devlet koruması tükenince kapısına kilit vurulacağı aşikâr STK’lar yerinde dursun!

Öbür yakada “ihtiyaçtan doğan” sivil toplum örgütlenmeleri hızla boy veriyor. Üstelik kadınlı erkekli, yani eşbaşkanlı kimlikle. Para bulmakta zorlansalar da ne gam! Sivil toplum örgütçülüğünde olmazsa olmaz olan “gönüllülük” sanki daha bir ete kemiğe bürünmüş ve âdeta varlık sebebi olmuş gibi...

Aynı/benzer alanlarda çalışan örgütlenmelerin kısıkanç bir ruh haliyle birbirlerini öteleyip yok saymak yerine ortaklaşacılık temelinde birlikte iş yapma yol ve yöntemini tercih ettikleri inadına sivil toplumculuk şekilleniyor.

Korkusuz olmayı öğrenince, yürütülen haksız savaşta mağdurun ve mazlumun tarafında olmayı içselleştirince meydan okuyan bir sivil toplumculuk kendini gösteriyor.

Geçmişte “can” derdine düşen sivil toplumculuktan “ekoloji”yi ilkesel hale dönüştüren “cinsiyetçi ve ekolojik” yaşam felsefesini varlık sebebi sayan bir sivil toplum.

Bu çalışma “yaraları sarma” döneminde yapıldı ve tabii her savaştan sonra olduğu gibi yaraları saracak insanlara düştü ortalığı toparlamak. Bu ruh halinin elbette sivil toplumda yansımaları var. Yaraları sarmak için yoksullukla mücadele örgütleri, yardım örgütleri, sanat aracılığıyla bir anlamda terapi yapan örgütler, mayın mağdurları için örgütler, zorunlu göçün çocuklarına yönelenler, kayıp babaların kemiklerini arayan örgütler... Hepsi, ama hepsi içten, yüreктen bu yaraları sarma döneminin ürünleri, örgütlenmeleri...

Kürdistan’da yara bir anlamda hâlâ kanıyor, kabuk bağlamadı. Bunu sivil toplum çalışanlarında da gözlemlemek mümkün. Birçoğu kendi de travma yaşayan ama “acılarımızı erteledik” diyen direngen insanlardı görüştüklerimiz. Söyleşi sırasında bazen gözlerimiz yaşardı, bazen gözyaşlarımızı içimize akıttık. Geçmiş sadece bireysel olarak bizlerin üzerinde değil, Kürdistan’daki tüm sivil toplum örgütlerinin üzerinde de gezmeye devam ediyor. Görüşme yapılan mekânların çoğunda öldürülen Kürt şahsiyetlerinin fotoğrafları asılıydı, birçoğunun odalarına, kurdukları sahnelere, tiyatrolarına katledilen Kürtlerin isimleri verilmişti. Bir kısmı kendi üyelerini kaybetmişti. Karşımızda çoğu zaman yorulan, uğraşan ama yaptığı işle de gurur duyan direngen insanlar vardı.

Velhasılıkelam fazla söze hacet yok! Neredeyse on aylık bir saha çalışmasının ürünü olan, kasıt elbette “Türkiye Kürdistanı” ya da “Kuzey Kürdistan” olmakla birlikte adını “Kürdistan’da Sivil Toplum” olarak koyduğumuz ortak kitabımız elinizde.

Bu çalışmayı yaparken izlediğimiz yönteme dair de birkaç şey söyleyip noktayı koymakta yarar var. Anafikri 2013 yılı içinde şekillenen kitabın saha çalışması Ocak-Haziran 2014 tarihleri arasında yapıldı. Bu süre içerisinde defalarca farklı şehirlere ziyaretler yapıldı. Çoğunluğunu birlikte yaptık. Ve bu gidip gelmeler arasında da Diyarbakır görüşmeleri gerçekleştirildi. Kitap için 29’u Diyarbakır’dan olmak üzere Kürdistan genelinde 17 ilden 83 sivil toplum örgütüyle görüşme yapıldı.

Bu görüşmelerin hangi bağlamda, nasıl bir ortamda ve Türkiye’nin hangi politik ruh halinde yapıldığını dillendirmenin, geriye dönüp bakacağımız zaman 2014’te Türkiye’nin ve Kürdistan’ın haleti ruhiyesini anlamamıza yardımcı olacağını düşündük. Bu nedenle her görüşmenin önüne kısa da olsa o günkü Türkiye ve Kürdistan kamuoyunun neler konuştuğunu ve görüştüğümüz STK ile ilgili kendi ruh halimizi de yansıtan kişisel gözlemlerimizi eklemeye özen gösterdik.

Söyleşilerde görüştüğümüz sivil toplum örgütünü tanımanın yanı sıra

Kürdistan'da sivil toplum deyince çok tartışılan bağımlılık, bağımsızlık, taraf olma, apolitiklik, politiklik, projecilik, gönüllülük gibi kavramları da tartışmaya açtık.

Bu kitap Türkiye'nin barış sürecine girdiği çok tarihsel bir kavşakta bir belge olarak tarihe not düşmek için hazırlandı, yazıldı. Bu nedenle bu kadar önemli bir dönemin, döneme ait vurgular ve kavramlarla kitapta yer bulması gerekiyordu. Sivil toplumla ilgili soruların yanı sıra görüşme yaptığımız sivil toplum örgütleri ile "barış"ı ve onların "nasıl bir barış" beklediklerini de konuştuk. Bu çerçevede "Kürtler nasıl bir barış istiyor"u merak edenler için de bu kitabın önemli bir kaynak olduğuna inanıyoruz. Ve tabii hayallerini de...

Görüşme yapmak üzere mümkün olduğunca yerel yönetimler ve devlet kurumları ile organik bağı olmayan örgütleri seçmeye özen gösterdik. Yine Batı merkezli kurulup, bölgede temsilcilik şeklinde çalışan sivil toplum örgütlerini kapsama almadık. Yarı resmi ya da yarı sivil denilen ticaret odaları, baro ve sendikalar gibi meslek kuruluşu yapılarını bu kitabın dışında tuttuk.

Bölgede Kürt halkıyla birlikte yaşayan halkları ve onların kültürlerini temsil eden sivil toplum örgütlerinin birçoğu bu kitapta yer buldu. Henüz yeni yeni çıkan sesleri daha da gürleşsin diye onlara ses, nefes olmaya çalıştık.

Hangi ilde hangi sivil toplum örgütüyle görüşeceğimizi çoğu zaman önceden belirledik. Ancak bazen seyahatler sırasında tesadüfler bizi başka örgütlerle de buluşturdu. Kimi örgütlerin temsilcileri ile çeşitli toplantılar vesilesiyle farklı şehirlerde buluştuk ve görüşmelerimizi yaptık. Bazen Vanlı bir STK ile Urfa'da, Kars'tan bir STK ile İstanbul'da, Ağrılı bir STK ile Diyarbakır'da buluştuk.

Bu çalışmanın harcamalarını gönüllü karşılayan Ayşen Özyeğin'e teşekkür ediyoruz. Zamanını ve deneyimlerini bizimle paylaşan Lezgin Yalçın'a, görüşme kayıtlarının büyük bölümünü özveriyle çözen Melikcan Sapan'a içten teşekkürler. Gittiğimiz illerde gerek ev sahiplikleri, gerekse rehberlikleriyle işimizi kolaylaştıran gönüllü sivil toplumcu dostlara minnettarız. Ve tabii yayınevimiz İletişim'e ve editörümüz Tanıl Bora'ya teşekkür ediyoruz.

Şiddetin bu kadar yoğun yaşandığı bir coğrafyada sivil toplum içinde mücadeleyi seçen bu insanların çoğu bize sadece kurumlarını değil, kalplerini de açtılar. Bu yaralı coğrafyada "yaralarımızı sarmak" için mücadele eden bu insanlara minnettarız, sonsuz teşekkürler.

Diyarbakır, Ekim 2014

DIYARBAKIR

2 Ocak - 30 Haziran 2014 tarihleri arasında yapılan sivil toplum görüşmeleri süresince defalarca farklı şehirlere seyahatler yapılıp tekrar Diyarbakır'a dönüldü. Ve gidip gelmeler içinde farklı tarihlerde Diyarbakır görüşmeleri yapıldı. Diğer illere göre hatırı sayılır bir sivil toplum temsilietine sahip Diyarbakır.

Bu sebeple tek başına bir gidiş ve geli Diyarbakır'ı yok!

Çünkü "Diyarbakır yazılmaz yaşanır" bir ehir, ehri anlatanlara ve yaşayanlara göre. Hem doğrusu da bu zaten. Yoksa Diyarbakırlı olanların kentte örgütlenmeleri anlaşılır bir durum da; bir şekilde kente konuk olarak gelenlerin ya da geçici olarak yerleenlerin kimi sivil toplum örgütlerinde aktivist olmaları nasıl anlatılacak ki?

İyisi mi sicilinden otuz dört kavim gelip geçmiş ve hepsinin de bir şekilde izlerini kentin talarına nakederek çekip gitmelerine tanık olmuş bir ehri fazla yormayalım. Bırakalım, temsilietleri üzerinden kendisini bizzat kendi anlatsın.

SURP GİRAGOS ERMENİ KİLİSESİ VAKFI

A. GAFUR TÜRKAY

Bugün 2 Ocak 2014 Perşembe. 17 Aralık 2013'te başlayan ve dört bakanın istifasıyla devam eden yolsuzluk soruşturmasına ilişkin tartışmaların gölgesinde Türkiye yeni yıla girdi. Sabah İHH'ye (İnsani Yardım Vakfı) ait olduğu söylenen bir tırla ilgili haber düştü ajanslara. İhbar sonucu durdurularak aranan tır silah yüklüydü. Hatay Valisi tırdaki personelin "doğrudan Başbakanlık makamına bağlı çalıştığını" belirterek polis ve jandarmanın çekilmesini istedi. Bir müddet sonra tırın Suriye'deki Türkmenlere yardım malzemesi götürdüğünün söylenmesi ile birlikte pek çok kişi Suriye'de Türkmenler olduğunu öğreniverdi!

Kürdistan halkı ise on üç yıl önce kaybedilen HADEP Silopi İlçe Başkanı Serdar Tanış ile ilçe yöneticisi Ebubekir Deniz'in bugün açılacak mezarlarına odaklanmış durumda. Mardin Dargeçit Kimsesizler Mezarlığı'ndaki topluluk öğlen başlayacak kazıyı beklemekte.

Diyarbakır sisli. Üç hafta süren dondurucu soğuklardan sonra sıcaklıklar yavaş yavaş yükseliyor, sokaklar tekrar dolmaya başlıyor.

Bugün planlamasını uzun zamandır yaptığımız kitabımızın ilk görüşmesini yapacağız, heyecanlıyız. Surp Giragos Ermeni Kilisesi Vakfı'ndan Gafur Türkay ile STGM'nin Diyarbakır Ofis semtindeki bürosunda saat 11.00 gibi buluşuyoruz.

Gafur Bey orta boylu, hafif toplu, oldukça güleç yüzlü biri. Gri ceketi ve renkli kareli gömleği ile şık. Sıcak çaylarımızı sık sık tazelediğimiz sohbet boyunca canlılığını ve güleç yüzünü hep koruyor. Sohbetimiz iki saatten fazla sürüyor. Yok edilen bir halktan tekrar bir topluluk oluşturma mücadelesini dinliyoruz...

“Neye ağlayıp neye yanacaksın ki?”

- Dilerseniz önce vakfın adı ile başlayalım.

Gafur Türkay: Bizim örgütümüz Surp Giragos Ermeni Kilisesi Vakfı olarak anılıyor. Çok eski bir vakıf. 1936’da bizimki gibi tüm eski vakıflar güncellendi. Dolayısıyla kaydı 1936 olarak bilinir, ama geçmişte çok eskidir. Merkezi Diyarbakır’dadır. Son yönetim kurulu üyelerinin çoğunun İstanbul’da ikamet etmesi münasebetiyle geçici olarak adres değişikliği ile evraklar İstanbul’da gösterilmiş ise de vakfın merkezi, mal varlığı ve varlık sebebi Diyarbakır’dadır.

- Bilindiği kadarıyla Surp Giragos Ermeni Kilisesi Vakfı aslında kendini güncellemek açısından örgütlenmesini Vakıflar Bölge Müdürlüğü’ne teyit için ciddi sıkıntılar yaşadı. Ve Diyarbakır’daki Ermeni topluluğundan şahsiyetlerin yönetimde olmasında ısrar edildiği için Müslümanlaşmış Ermenilerin de kimlikleriyle tekrar yapı içinde yer alması için çaba gösterildi. Eğer bununla ilgili de birkaç şey söylerseniz en azından vakfın varlık sebebini de ayrıntılı ifade etmiş oluruz.

Türkay: Vakıf biraz dağınık ve ismi de çok genel olduğundan Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nde bir çalışma yapıldı ve Surp Giragos Ermeni Kilisesi Vakfı olarak güncellendi. Esasında bizim Ermeni Vakfı’nın üyeleri bütün cemaati temsil ediyor. 1990’lara kadar, yirmi-otuz aile de olsa Diyarbakır’da Hıristiyanlar vardı. Kilise faaliyetleri ve günlük hayat devam ediyordu. 90’lardan sonra bu aileler de şehri terk edince Diyarbakır’da Hıristiyan aile sayısı hemen hemen sıfırlandı. İşte vakfı açmaza sokan durum buydu. Ama 2014 itibarıyla beş-on ailemiz de olsa mevcuttur. Ama Müslümanlaşmış Ermeniler, dini Müslüman olanlar Vakıflar Yasası’ndan dolayı sayılmıyor ve dolayısıyla bize üye olamıyorlar, herhangi bir etkinlikte de bulunamıyor. Böyle sıkıntılar var. Bunları da yavaş yavaş aşıyoruz.

- Nasıl aşıyorsunuz? Din değiştirme gibi bir durum mu?

Türkay: Çok sayıda Müslümanlaşmış Ermeni arkadaşımız var. Bugün kendilerinin farkına vararak tekrar kendi özüne dönmek isteyen insanlarımız. Onlar sadece vakıf üyeliği için sırf kâğıt üzerinde değil de inandıkları için bu yönetime başvuruyorlar. Dolayısıyla bu vesileyle din değiştirenler açısından tüm sıkıntılar aşılmış oluyor.

- Yeniden kilise sürecinden mi geçiyor bu insanlar? İsimleri de değişiyor mu? Yani öncesinde Müslüman ve Türk ya da Kürt adı almış. Diyelim ki, senin adın Gafur Türkay, geçmişte baban veya deden Ermeni, şim-

di sen Müslümanlaşmış bir Ermeni olarak tekrar kendi soy Ermeniliğini kabul ediyorsun, dinini de değiştirme ve dolayısıyla isim değiştirme oluyor mu?

Türkey: Ermeni topluluğu olarak anılıyorlar. Benim örneğimden gidersek, yüz yıl önce benim dedelerim, ismiyle, diniyle bütün kültürünü, kimliğini, toplumunu ve sosyal hayatını sürdürürken o malum durumdan dolayı...

• **O malum durum nedir?**

Türkey: İşte soykırım. Biliyorsunuz. Bu ülkede 1915'te Ermeni soykırımı yapıldı. Ve bu coğrafyanın en kadim halklarından olan Ermeni halkı yok edildi. Bize göre o günün koşullarında iki milyona yakın Ermeni yok edildi. Bunun kimisi, az sayıda da olsa sürgüne gönderildi. Dünyanın değişik ülkelere dağıldı. Ama bir buçuk milyondan fazlası yok edildi. Bu vahşetten çocuk olarak kurtulan, o günlerin "kılıç artığı" olarak adlandırılanların soyundan biz Müslümanlaştırılmış Ermeniler varız şimdi. Bu coğrafyada insanların kendilerine üçüncü, dördüncü, beşinci eş olarak alıp kurtardıkları kadınlar da var. Şimdi kılıç artıklarının torunu olarak ben üçüncü kuşağım.

Dedem çocuk olarak kurtuldu. Babam Müslüman olarak doğdu. Ben de Müslümanlaştırılmış üçüncü kuşak olarak doğdum. İsmim Abdulgafur. Orijinal Müslüman ismidir. Soyadım ise Türkey. Hatta ben diyorum ki benim ismim Türk-İslâm sentezidir. Kendimize dönme sürecinde önce dini değiştirmek gerekiyor. Hıristiyanlığa geçmek için Patrikhane ve din kurulumuzdan alacağımız belge ile nüfusa başvuruyoruz.

İşte ben oradan aldığım belge ile nüfusa müracaat ettim. Din hanem Hıristiyan olarak değiştirildi. Ama Ermeni toplumundan sayılmam için bir de vaftiz olmam gerekiyor. Vaftizde bir isim belirtmem lazım. Abdulgafur yazamayacağıma göre dedemin ismi olan Ohannes ismini aldım. Bizim eski soyadımız Ohanyan'dır. Vaftiz ismim Ohannes Ohanyan diye geçer. Ama TC'nin kurallarına göre kimlikte Abdulgafur olarak geçiyor, din hanemde de Hıristiyan yazıyor. Din hanesi için iki-üç yıl öncesine kadar önce mahkemeye veriyordun. Alacağın kararlar nüfusa gidiyordun. Şimdi mahkeme sürecini aradan çıkarmışlar. Süryaniler ve Keldanilerde nasıl yapıyorlar bilmiyorum. Ama bizde Ermeni toplumundan sayılabilmek için kendi kütüğümüze işlememiz gerekiyor. Vaftiz yapınca patrikhane kayıtlarına geçiyor. Dolayısıyla ben şu an Patrikhane kayıtlarında Ermeni toplumumun bireyi olarak biliniyorum. Özüne dönmek isteyen insanların bu süreçte kararlı olmaları lazım.

2013 Kasımının ilk haftasında İstanbul'da Hrant Dink Vakfı'nın organize ettiği Müslümanlaştırılmış Ermeniler Konferansı yapıldı. Orada akademisyenler, bu işle ilgilenenler, şu an Türkiye'de elimizde çok veri yok ama dört-beş milyonla ifade edilen Müslümanlaştırılmış Ermeni olduğunu söylediler.

Soykırımın kılıç artıkları dediğimiz insanların ve onlardan günümüze gelen milyonlarca insanın çok ciddi bir asimilasyona uğradığı anlaşılıyor.

Kendi ailemden biliyorum. Biz Ermenice bilmiyoruz. Babam da bilmiyordu. Çocuğumuz okulda Türkçe ders görüyor. Dinimiz elimizden alınmış, sosyal hayatımız tamamen bize ait olmayan bir kültürde, Müslüman kültüründe gidiyor. Cenazemiz Müslüman kültürüne göre kaldırılıyor. Kendimizden hiçbir şey kalmamış. Asimilasyon bize yüzde yüz uygulanmış ve yüz yılda tamamlanmış.

Ben şahsen dini çok önemsemediğimden Ermeniyim diyorum her yerde. Müslüman Ermeni ifadesine gelince bunu ben de bilerek kullanıyorum. Çünkü böyle bir kitle var. Bu kitleye dikkat çekmek için kullanıyorum. Yoksa bir Ermeni Müslüman olmuş, Hıristiyan olmuş benim açımdan çok önemli değil. Niye? İşte 301 yılında Hıristiyanlığı ilk kabul eden Ermenilerdir. 301'de Hıristiyan olmadan önce de Ermeniler vardı. Dolayısıyla din çok önemli değil. Çünkü insan dinini de değiştirebilir. Budist olur, ateist olur, Müslüman olur. O insanın tercihidir. Ama ben Ermeniyim, Müslüman da olsam Hıristiyan da olsam ben Ermeniyim.

• Peki topluluk içinde bu konuda bir karara varılabildi mi? Tartışılan bir konu bildiğimiz kadarıyla!

Türkey: Ermeni cemaatinde çokça tartışılan bu konu aslında Türkiye'de üniversitelerin, bilim çevrelerinin, tarihçilerin ve STK'ların da çok yoğun tartışması gereken bir konudur. Lozan Antlaşması'na göre Ermeniler dini azınlıktır Türkiye'de. Elli-altmış bin gibi bir sayıdan bahsediliyor. Diğer taraftan, dedesi, babası Ermeni olan ama kendi Müslümanlaşmış dört-beş milyon insan var. İşte bu yüzden çokça tartışılması gerekiyor.

Kendini Ermeni hisseden Ermenidir

Dini merkezimiz Ecmiyadzin'de bu konu tartışıldı. Ecmiyadzin'e göre Müslüman Ermeni diye bir tabir kabul edilmiyordu. Diğer taraftan vaka, mevcut bir durum var. Dolayısıyla o ruhani kurul kendi içinde tartıştı. Bir süre önce bir karar açıkladılar. "Eğer bir insanın dini değişmişse ve kendini Ermeni hissediyorsa Ermeni'dir," diye bir açıklama yaptılar. Çok önemliydi, Ermeni dünyasında bir ilkti. Böyle bir açıklamaya ihtiyaç duyuldu, çünkü artık gerçeklik bunu dayatıyor. Dediğim gibi, işin iki tarafı var. Bir Ermeni toplumundan kaynaklı, onların bakış açısından dolayı kabul edemiyorlar. Bir de işin somut yanı var. Bunlar Müslümanlaşmış Ermeniler. Konferans da çok önemliydi ve hatta bu işin önünü de açtı. Medyada değişik platformlarda tartışılıyorsa onun da çok büyük katkısı var.

• Kasım 2013 itibariyle Hrant Dink Vakfı'nın böyle bir konuyu gündemine alması, Ermeni toplumunun dinî merkezinin de böyle bir karar alması gelecekte bu işin çok su kaldıracağı ve umutların artacağına kanıt. Özel sohbetlerin birinde söylemiştiniz. Türkiye Ermenileri Patrik Vekili Aram Ateşyan söylemişti. Müslümanlaşmış Ermeniler olarak birbirinizi çok iyi tanıdığınızı, dışarıya mümkün olduğunca kız vermediğinizi, dışarıdan da kız almadığınızı, dışarıya karşı ibadetlerini yerine getiren bir Müslüman gibi gözüktüğünüzü ama içten Ermeniliğinizi koruduğunuzu, kendi aranızda içsel bir iletişiminizin olduğunu Ateşyan söylemişti. Biraz bundan söz edebilir misiniz?

Türkay: O çok enteresandır. Asimilasyon sürecinde bu topluluk gerçekten Müslümanlaşmış, ama ne kadar Müslüman da olsalar, camiye de gitseler, toplumun gözünde bunlar Ermeni'dir, kâfirdir. Hatta bir röportajımda "Allah bu toplumdaki razı olsun, bize Ermeniliğimizi unutturmadılar" demiştim. Gerçekten böyledir. Size amcanın hikâyesini anlatayım. Amcamız kendini gizlemek için normal bir Müslüman'ın kıldığı namazın on katını kılıyor. Kılma ihtiyacı duyuyor. Hatta öyle kaptırmış ki artık hakikaten kanıksamış. Bir öğretmen oğlu vardı, hep takılıyordu. "Baba sen ne kadar namaz kılsan da biz Ermeniyiz. Millet biliyor." O da "Git yahu sen komünistsin," diyordu.

Amcamız Reşo bir gün köy meydanında (bênderde) Hacı Ali ile tartışıp kavgaya tutuşuyor. Batman'ın Duygulu köyü, Kürtçe ismi Apikan'dır. Biz esasen Sasonluyuz, sonradan gelmişiz o köye. Yaşlılar ikisini ayırırken Hacı Ali buna ilginç bir laf söylüyor: "Reşo sana bir tane vuracağım, koltuğunun altındaki haç düşecek." Dolayısıyla genel algı bu ve aslında doğru da. Kürtler ve komşular, o zamankiler de şimdikiler de Ermenileri biliyor. "Bıslımeysi" diyorlar, yani gayrimüslim. Müslümanlıktan dönme kelimesini kullanıyorlar.

Bizimkilere gelince, bir taraftan daha fazla Müslümanlaşıp namaz kılarak olabildiğince kendilerini kamufle etmeye çalışırlar, öte yandan birbirlerini bulurlardı. Mesela, Kozluk ile Silvan arasında Bekirhan diye bir beldeye gelmiştik. Çocukluğum orada geçti. Çevre köylere ne zaman bir Ermeni gelse muhakkak bize misafir olur, babamı görürdü. Çünkü birbirlerini çekiyorlardı. 90'lı yılların başına kadar, Müslümanlaşmış Ermeniler çocuklarını evlendirirken Ermeni aile bulmaya çalışırdı. Ben mesela oradayken Diyarbakır'dan evlendim. Niye? Eşim burada yaşayan bir Müslümanlaşmış Ermeni ve son zamanlarda kilisede otururlardı. Ta liseli yıllarına kadar...

• Müslümanlaşmış Ermeni olduğunuzu biliyor muydunuz?

Türkay: Bilmeden olur mu? Bakın benim kaynanamın teyzesinin oğlu Hıristiyan olarak kalmıştı. Babamla aynı işyerinde çalışırlardı. Birbirimizi sürekli görürdük, severdik. Bir baba çocuğunu evlendirmek ister ya, önce sa-

ğına soluna bakar. Bu da teyzesinin kızının Diyarbakır'da olduğunu, iyi bir insan olduğunu söylemiş. “Ben Gafur’u da biliyorum. O zaman biz böyle bir hayırlı işe vesile olalım,” mantığıyla yola çıkılarak Diyarbakır’a gelindi. Hanımla tanıştık. Nihayetinde evlendim.

Babamın dokuz çocuğu var. İki kız, yedi erkek. Bunlardan ikisi Müslüman olmayan Ermenilerle evlendirildi. Diyarbakır’a geldiler. Çocukları oldu. 90’lı yıllara kadar bu çok yaygındı. 90’lardan sonra durum biraz gevşemişti. Çoğu aileden biliyorum, kızlarını, oğullarını olabildiğince Müslümanlaşmış Ermenilerin çocuklarıyla evlendirmek istiyorlar.

• Siz bir sivil toplum gibi çalışmanıza rağmen kilise toplumu olarak dinî bir örgütlenmesiniz aslında. Peki, o dünyevi ve uhrevi ilişkiyi bir sivil toplum ruhu içinde nasıl oluşturuyorsunuz? Görüldüğü kadarıyla Surp Giragos Ermeni Kilisesi Vakfı olarak derdiniz sadece kiliseyi yapıp orada yılda birkaç kez ibadet etmek değil, aynı zamanda sivil işler de yapıyorsunuz. Piyano resitali, söyleşiler yapıldı. Kahvaltılar yapılıyor. Bunun artısı ekisi nedir? Kilise bu çalışmalarınıza nasıl bakıyor?

Türkay: Şimdi bir taraftan vakıf olarak bir şey yaptık. Kilisemiz Ortadoğu’nun en büyük Ermeni kilisesi. Ermeni toplumunda çok değeri olan, geçmişte hatıraları olan, sosyal hayatın içinde kendini bulan bu mekân maalesef yıkılmıştı. Damı çökmüştü. Ve ilk yaptığımız iyi işlerden bir tanesi, gönüllü insanlar bir araya geldi, bir proje meydana getirilerek kilisenin onarımına başlandı. Dert şuydu. Eğer bu mabede sahip çıkılmasaydı, üç-beş yıl sonra bütün bölgede olduğu gibi o da taş olacaktı. Ve Ermenilere ait bir şey kalmayacaktı.

Dolayısıyla önce bunu kurtaralım mantığıyla birkaç gönüllü arkadaş böyle bir çalışma yürüttüler. Sonuç itibariyle üç-dört yıl gibi kısa bir sürede beş trilyon lira civarında bir maliyetle kilise kurtarıldı. Kilisenin müstemilatı da var. Çok geniş bir alanı var. Dolayısıyla bütün alanları ve yapılarıyla birlikte kurtarıldı. Fakat takdir edersiniz ki dünyanın en iyi yapıları ve mabetleri de olsa insan unsuru olmadığı müddetçe bir esprisi yok. Şimdi, buraya ruh katmamız lazım. “Ermeni kültürünü yaşatmak” diye bir hedefimiz var. Mesele çok iyi bir örnek, piyano örneği. Piyano Ermenilerde çok önemli bir enstrümandır. Piyano işi çok anlamlıdır. Yüz yıl önce on evden beş-altısında piyano vardı. Şu anda Ermenistan’da köylerde abartısız on evden altı yedisinin kütüphane ve piyanosu vardır. Diyarbakır’da şu an yüz evden birinde bile piyano bulamazsınız.

• Örnek vereyim. *Votka Limon* filminin yönetmeni Kürt sinemacı Hüner Salim’in Erivan kırsalında çektiği filminin finali nasıldır biliyor musunuz? Traktör gibi bir araç uçsuz bucaksız dağlarla kaplı vadinin içerisinde gi-

der. Tekerlekli zemin üzerine bir piyano oturtulmuştur. Bir adam ve yanına oturmuş bir kadın gidiyor ve piyano çalıyorlar.

Türkay: Ermeni tarihinde çok anlamlıdır. Yozgat ili Ermeni yerleşim yerlerinden biridir. Bugün farklı bir algı ile anılıyor, o ayrı bir şey. 1915'te Ermenileri soykırıma uğrattıktan sonra köylerdeki Ermeni ailelerinin eşyaları toplanıyor ve Yozgat'ın merkezinde satışa çıkarılıyor. Köylülerin eşyaları arasından çıkan piyano sayısı on üçtür.

Siz Ermeniler bizi modernleştireceksiniz!

Ermeni tarihinde piyano çok önemlidir. Yüz yıl evvel, yani soykırımdan önce Surp Giragos Ermeni Kilisesi'nde ayda bir piyano resitali yapılmış. Onun anısını yaşatmak için yakın zamanda bir etkinlik düzenledik. Rafi Bedrosyan adlı bir arkadaşımız Toronto'da yaşıyor. Kendisi seksen-doksan kişilik bir heyet ile gelmişti. Beni aradı ve "Gelmişken bu piyano işini de halledelim," dedi. Aradık, araştırdık, nihayetinde Sülüklü Han'daki piyanoyu kiliseye kurduk ve resitali verdik. Resitalden sonra bir arkadaşım "Siz Ermeniler bizi modernleştireceksiniz," demişti.

• "Yüz yıl önce Diyarbakır Ermenileri" fotoğraf sergisini Osman Köker açmıştı. O sergide çok önemli iki fotoğrafla karşılaşmıştık. Hınçak ve Taşnakların fotoğrafları. İki Ermeni örgütünün büyük korosu varmış Diyarbakır'da. İkisinin de ayrı ayrı korosu varmış! Ne muhteşem bir zenginlik!

Türkay: Taşnak, Ermenice "piyano" demektir. Yani çok ses çıkaran. Biz bu mabedi yaptık. Bunun içine ruh katmamız gerekiyordu. İnsan faktörü olması lazımdı. Kim olacak? Kendisini Ermeni hisseden, Ermeniyim diyen, Müslüman da olsa Ermeniyim diyen insanlarla bir araya geliyoruz. Biliyorsunuz, kültürel bir faaliyet daha yaptık. Dil kursunu açtık. O kadar tarumar olmuşuz ki, asimilasyon süreci bizi o kadar yıkmış ki bir araya gelmek için, sembolik de olsa anlamlı adımlar atmamız gerektiği için bir piyanodan girdik, dilden girdik.

Dil toplumun varlık sebebidir. Dolayısıyla kendi dilimizi sembolik de olsa yaşatmamız gerekir. Kurs açmamız lazım dedik. Finansı nereden yaratacağız? Kursiyerleri nereden toplayacağız, hocayı nasıl getireceğim? Kendi kendime üç ay düşündüm.

Ermenice dil kursu, KÜRDİ-DER'de!

En son Sur Belediye Başkanı Abdullah Demirbaş ile bir yemekte sohbet ederken kendisine konuyu açtım. İki nedenden dolayı açtım. Birincisi düşüncesini almak için. "Çok iyi olur," dedikten sonra ikinci soruyu sordum.